

Kőbányai János

Cinkosok földjén II.

Folytatólagos feljegyzések a Magyar Holokauszt Emlékgyűjtemény és Dokumentációs Központ Kuratóriuma számára

Tisztelt Kurátortársaim!

A 2004. szept. 6-ra összehívott kuratóriumi ülés előkészítő anyagaival kapcsolatban szeretném megosztani Önökkel egy alapvető észrevételemet. Noha ezt személyesen is képviselni fogom, úgy érzem, hogy hasznosabb, ha nem az ülésen spontán, hanem azt írásban, előre is jelzem. Azért, hogy felelősen gondolkodhassunk erről, hogy aztán konstruktívabban dönthessünk.

Mint ismeretes, álláspontom szerint az eredetileg múzeumnak indult holokauszt emlékezés ügye jelentős mértékben azon bukott meg, hogy erre alkalmatlan igazgató kezebe került az Alapítvány ügyvezetése. Ez pedig annak volt köszönhető, hogy az akkori kuratóriumi elnök szerint erre menedzseri alkatú és funkciójú személy szükségesnek.

Az új pályázatkírás a múltból cseppet sem tanulva ugyanazt a hibát követi el. Erre bizonyíték a jelentkezők személye, akik közül, akár Darányi esetében, prolongáltan csak rossz vagy kisebbik rossz személyt lehet kiválogatni. (Ha nem is manifest módon, de ezt sugallják a jelöltek teljesítményéhez fűzött rövid kommentárok is.)

Helyesebb lenne, ha az igazgató funkciójából indulnánk ki, illetve a keserű és kiábrándító tapasztalatokból, amelyeket eleddig szereztünk.

Ennek az intézménynek csak egy magas humán tudományos végzettségű, abban eredményt elért személy lehet a vezetője, aki már tapasztalatot szerzett a tudományszervezésben, és ezen túlmutató elismerésnek is örvend. Azért, mert tudományban jártas embereket kell koordinálnia, velük kapcsolatban döntenie, valamint azért, mert a társadalom felé a személyében is méltóságot kell sugározni.

A Pávának azért nem lett állandó, majd ideiglenes kiállítása sem, amely a magyar holokauszt narratíváját elmondta volna, mert az akkori ügyvezető igazgatónak nem volt sem ismerete, sem szakmai-emberi súlya a területen (történelem, muzeológia, levéltartomány), amelynek bemutatására az intézmény vállalkozott. Ezért a szakemberekkel nemhogy koordinálni nem tudott, de nyelvüket sem beszélte. Lehangelő nonszensz, hogy ehhez a rendszerváltást követő évek-

ben már megbukott elképzeléshez ragaszkodjunk. (Nevezetesen, hogy szakmai intézményeket nem szakmához tartozó menedzserek igazgassanak.) Különösen azután, hogy a már mások gyakorlatában is megbukott koncepció, oly látványosan a mi Alapítványunk esetében is kudarcot vallott.

Ezért azt javaslom, hogy a pályázatot **ismételjük** meg. Mégpedig azon az alapon, amelyen már az alakuló ülésünkön megállapodtunk – és amelyet az a bizonyos pályázat oly végzetesen nem vitt át a gyakorlatba.

A pályázatot humán tudományokban PhD-t elért jelöltek számára írjuk ki. (Micsoda alacsony színvonalra állítása az ügynek, a „nyelvtudás előny” kitétel. Az Alapítvány egyetlen dolgozója – beleértve a teremőrt – sem nyerhet felvételt legalább angol középfokú nyelvismeret nélkül!)

A pályázatban előnyt élvez a történelem, a muzeológia, a levéltartomány, de elfogadjatik a szociológia, antropológia, s esetleg az irodalomtudomány is.

Legalább 3 éves vezetési gyakorlat.

A pályázatot a *Népszabadság*, a *Magyar Hírlap* mellett meg kell hirdetni az *Élet és Irodalomban* és a *HVG*-ben – de javallt szakmai folyóiratokban is. (A *Més*-t ingyen felajánlom.)

Ezenkívül angol nyelven az *International Herald Tribune*-ban és a *New York Times*-ban, valamint a *Jerusalem Post*-ban és a *Haaretz*-ben.

Ugyanis ha nem akad megfelelő hazai jelentkező, akkor e fontos intézmény élére külföldről kell alkalmas embert keresni. Ha pl. az Izrael Múzeumnak lehet amerikai igazgatója, úgy a Pávának is. De gondolhatunk magyar részről Hegyi Lóránt nemzetközi intézményekben való szereplésére.

Ezenkívül magunknak is illene megkeresni e kritériumok alapján az erre megfelelő személyeket – és nem a vakvilágba szórni elképzeléseinket. S felkérni embereket, hogy pályázzanak, sőt: bátorítani kell őket, hiszen ilyen előzmények után ez nem ígér sikertörténetet. Sajnos a „területen” mozgó emberként elismerem, nem akad sok ilyen jelölt. De hogy ne absztrakt fogalmakban példálózzak, két ilyet megemlítek – akiket alkalmasnak talállok e feladatra, vagy akiknek a típusa modellként szolgálhat a közös gondolkodásra:

dr. Haraszti György és Hernádi Miklós. S. Nagy Katalint és Vajda Júliát is el tudnám képzelni. (Utóbbit, ha egészsége engedi.) Remélhetőleg a kurátortársaknak is van más oldalról olyan ismeretségi köre, akikről gondolkodhatunk.

Kőbányai János
kuratóriumi tag

Budapest, 2004. aug. 24.

Tisztelt Kuratóriumi tagtársaim!

Szokásomhoz híven írásban is összefoglalom az előző kuratóriumi ülésen elmondott álláspontomat s az akkori reakciókat. Annál is inkább, mert a mostani kuratóriumi ülés fő témája annak a helyzetnek a megvitatása, hogy eredménytelen volt a Magyar Holokauszt Emlékgyűjtemény és Dokumentációs Központ (továbbiakban: Páva Projekt) igazgatói posztjára kiírt pályázat.

Sajnálom, hogy elfoglaltságaim miatt ezt az emlékeztetőt csak közvetlenül a soron következő ülés előtt tudom postázni, s azt sem olyan színvonalon, ahogy szerettem volna.

Így ez az anyag a következő ülést nemigen tudja befolyásolni. Ugyanakkor fontosnak tartom mégis ezt a jelzés-rögzítés-összefoglalást – a történelem számára. Ugyanis a Magyar Holokauszt Múzeum körüli eseménysort igen lényegesnek tartom, mind a magyar és mind a magyar zsidó történelem szempontjából. Többször hangot adtam annak, hogy a kuratórium anyagai nincsenek kellően dokumentálva s hozzáférhetővé téve a nyilvánosság számára – ezért is fontos, hogy ez az öndokumentáció folyamatos maradjon.

•

Az előző kuratóriumi ülésen szóban is ismerttem az írásban is benyújtott kifogásomat a pályázat kiírásával kapcsolatban. Talán az ezt követő vita eredményének tudható be, hogy Székely Gábor kuratóriumi elnök nem tudta keresztülvinni a nem is leplezett akaratát, amellyel választottját szerette volna megszavaztatni ebbe a fontos stallumba. A pályázatra beérkezett 22 jelentkező közül csak két pályázatot tartott érdemesnek megvitatásra. (A közben zárttá nyilvánított ülésen.) Az egyikük a MAZSÓK igazgatója volt, akiről maga is elismerte, hogy nincs koncepciója az intézmény funkciójáról, de jó gazdasági szakember. Az igazi jelöltje egy kft.-t igazgató hölgy, aki eddig a zsidó szellemmel vagy étellel semmilyen vonatkozásban nem került kapcsolatba, de „jó menedzseri tulajdonságokkal rendelkezik”. (Angolul és németül: a holokauszt nyelvében és kutatási nyelvében nem tud.)

Ez a szinte összeférhetetlen erőltetés abból is kiviláglott, hogy Székely hallani sem akart arról a verzióról, hogy dr. Varga László, az előzőleg szakmai igazgatásra kinevezett tudós legyen az általános igazgató. Ő ugyanis minden igényt és elvárást kielégít, amit ez a poszt megkíván. Történelmi és muzeológusi diplomája van (e párosítás ritka), valamint nagy levéltári gyakorlata. Komoly szakmai múlttal rendelkezik, s ami fontosabb: reputációja is van. Ezenkívül a Páva Pro-

jektnél jóval nagyobb hatókörű és létszámú intézményt is vezetett: a Pest Megyei Levéltárat. Ami funkcióit illetően igen hasonló karakterű, mint amelyet betölthetne. És ami mindennél fontosabb: Varga (nekem) a tárgyalás előtt és után is kijelentette: hajlandó elvállalni a tényleges igazgatást is. (Tehát a formálisan kiírandó pályázatnak már lenne egy végre alkalmas jelöltje.)

Még elgondolni is nonszensz, hogy egy ilyen szak tudású, ilyen tudományos múlttal és reputációval rendelkező személyiség fölé helyezzünk egy „dinamikus” kft.-vezetőt. Székely nem engedte a felvetésemet megvitatásra – és ezt monoton egyértelműséggel azzal indokolta, hogy Vargának nincs jó szervezőképessége. Egy másik érv is elhangzott, ami szemantikailag is figyelemre méltó. Ez a Páva Projektet mint vagyont definiálta, aminek az igazgatását „vagyonkezelőre kell bízni”.

Álláspontom szerint az eredeti Magyar Holokauszt Múzeum gondolata és a megalváltására létrehozott kuratórium nem vagyon, de a magyar holokauszt emlékének a kezelésére szerveződött. Ennek természetesen van pénzügyi vagy vagyonkezelői vetülete – az előbb megnevezett célnak alárendeltem. Amit egy szakember – az igazi cél megalváltására kinevezett igazgatónak alárendeltem „kezelhet”.

Talán az érveim hatására is – a kft.-vezető hölgyet nem szavazta meg a kuratórium, de ugyanakkor új pályázatot nem írt ki. Ezzel értékes időt vesztett. A hosszú, és a figyelem lankadásával tovább már össze nem tartható kuratórium végül úgy oszlott fel – amint ezt értelmeztem –, hogy a kft.-vezető még nem „játzott le”, Székely még megpróbálja meggyőzni a kuratóriumot.¹ (Közben az az áthidaló megoldás is felvetődött, hogy fél vagy egy egész évre ideiglenesen „bízunk meg”, hogy meglássuk, beválik-e.) Ennél bizonytalanabb, az ügyet hátráltató megoldás aligha született volna. (Ami magát a jelöltek becsületét és érdekét is sérti.)

Mindezt összefoglalva, továbbra is az új pályázat kiírását javasolom, s azt a „politikát”, hogy a kuratórium nemcsak a világba behajított felhívással, de az arra potenciálisan alkalmasnak tartott személyek megkeresésével, bátorításával, s a koncepciókról: közös konzultációval munkálkodjon azon, hogy a projektnek alkalmas vezetője legyen.

A sajnálatos újabb fejlemények visszavezetnek a kiindulópontokhoz: az egész intézmény, projekt végig gondolatlanlanságához. A felügyelőbizottságból is megfogalmazódott a kívánság: kívánatos lenne, hogy a kuratórium, vagy annak szűkebb bizottsága, fogalmazzon meg egy az intézmény jövőjére vonatkozó víziót. Engem személyesen Varga László is felszólított egy ilyen terv körvonalainak a megfogalmazására.

Mint a bevezetőmben is említettem, a felsűrűsödött munkám nem tette ezt lehetővé. De néhány alap gondolatot itt módomban van rögzíteni. Annál is inkább, mert a „víziómat” nemegyszer kifejtettem a kuratóriumnak címzett feljegyzéseimben, s egyéb cikkeimben. (Ezeket, a „hatalmammat” kihasználva, a *Méjs* 2003/4-, 2004/1–2-es számaiban egymásba illesztve nyilvánossá tettem. Ennek foglalatát vagy ismétlését tudom csak újból leszögezni.)

A magánkezdeményezésű Auschwitz Alapítványból közalapítvánnyá változó Magyar Holokauszt Emlékalapítvány a magyar holokauszt emlékének alkotója (a gyász munkát elvégző) megőrzésére kapott megbízást. Hozzon létre intézményeket, amelyek ezt a feladatot beteljesítik. Ezen igen sokrétű és bonyolult emlékezés fő pillérei 1. Emlékhely, 2. Múzeum, 3. Tudományos és oktatási központ.

A világon sok helyütt ez a három funkció egy földrajzi-fizikai egységben valósult meg. Ez Magyarországon nem sikerült. Azért, mert az Emlékhely számára nem lett kijelölve egy olyan hely, ami hitelesen megjeleníti a múltbeli eseményeket. Valamint olyan hely, amely nyitott és nyilvános az egész magyar társadalom számára. Magyarországon sok ilyen hely van – ugyanis Magyarországon zajlott le a magyar holokauszt, a magyar nagy nyilvánosság szeme előtt – de ez (nem itt a helye, hogy miért?) eddig nem lett kijelölve.

A Múzeum (vagy állandó kiállítás) pedig azért nem valósult meg, mert erre szintén nem lett kijelölve egy ilyen hiteles hely. De ettől függetlenül is a múzeumnak vagy állandó kiállításnak mondott vagy kijelölt hely (a jelenlegi Páva Projekt) a méretei és a befogadóképessége miatt sem alkalmas erre.

Szerintem a Páva Projekt jelenlegi kondíciói a harmadik funkciónak: nevezetesen a dokumentációs és oktatási központnak minden szempontból megfelelőnek.

Mindebből a következők adódnak.

1. A kuratórium, s különösen a kuratórium elnöke feladata, hogy a csonkán és befejezetlenül maradt célkitűzéseket a mindenkor kormányokhoz fordulva és az eddigi gyakorlattól eltérően: a magyar társadalomhoz fordulva megvalósítsa. Az EU-hoz való csatlakozást kihasználva: ezt az érdekvérvényesítést terjessze ki Európára is. Hiszen ha valami, a magyar holokauszt európai ügy. S az EU-tagállamok pedig ebben a múlttal való szembenézésben előttünk járnak, s minden biznnyal partnereink lesznek.

2. Mivel a kuratórium célkitűzéseiből csak egy funkcióra, egy intézményre alkalmas épület jött létre, nem tehetünk mást, mint ennek az adottságait figyelembe véve, ennek a felállítását indítsuk el. Tehát az adott kereteket töltsük ki amennyire csak lehet optimálisan.

Tehát az előző két, be nem teljesített igényt fel nem adva, konkrétan azon kell munkálkodnunk, hogy a Páva Projekt jelenlegi keretei között egy hatékony tudományos és oktatási-művelődési centrumot hozzunk létre. Mert ami most van, az semminek nem mondható. S ennek az első lépése: a személyi feltételek megteremtése.

3. Mielőtt ez utóbbi taglalására kitérnék, szeretnék magának a kuratóriumnak a személyi feltételeire is kitérni.

a) Fontosnak tartom, hogy a kuratórium tagjai személyesen nyilatkozzanak, hogy ezzel a hármassal egyetértenek-e. Különösen a kuratórium vezetője. Akit, mint ezt jelöltsége idején is lefektettem a kuratóriumhoz eljuttatott dokumentumokban, alkalmatlanul tartok. A személyiségétől független – súlya és a magyar társadalomban betöltött pozíciói, tehát érdek-

érvényesítő képessége okán. Az elnökként történt nyilatkozatai, s a most az igazgatói poszt betöltése körüli szerepvállalása személyét illetően is korábbi álláspontomról győzött meg.

A kuratórium tagjainak is személyesen illene végiggondolniuk a tevékenységét, illetve a felelősségét a kudarcért: hogy a magyar holokauszt narratívája miért nem lett elmondva eddig? Szomorú, vagy inkább tragikus aktualitást adnak az idei október 15-i események. Ez gyilkos élességgel világít rá arra, hogy célunkat nem valósítottuk meg, hogy felületes évforduló-kipipálás volt az, ami a 60. évfordulón történt.

4. Alapítványunk még magánalapítvány korából külföldi példák nyomán jött létre. A példák a fent említett hármassal valósították meg. A Páva Projekt megvalósítása körüli gondolkodásnak az a hátulütője, hogy a) a két leglényegibb emlékezést betöltő funkció nem valósult meg, b) ha egyszer meg is valósul, a Páva helyszínén vagy közelében nem valósulhat meg.

E határok, s e bizonytalanság okán lehet csak a jelenlegi lehetőségekkel számolni.

A PÁVA PROJEKT

A Páva legyen (nevében is) A magyar holokauszt dokumentációs, oktatási és művelődési központ. (Igen, művelődési. Kertész Imre bátor és lényeges gondolatát követve: „a holocaust mint kultúra”).

I. Valósítson meg tudományos, dokumentációs funkciókat. Legyen a központja a magyar holokauszt-kutatásnak. Szervezen kutatásokat, tudományos konferenciákat, ha lehetőség van rá: adjon ösztöndíjakat kutatóknak, adjon megbízásokat bizonyos témák földelésére, működjenek együtt más magyar és külföldi intézményekkel. Legyen gazdája, ösztönzője, kiadója publikációknak e tárgyban. Mindez nemcsak a történelem, de mindenféle művészeti ággal is kapcsolatban kell hogy legyen. (Véleményem szerint a magyar holokauszt a leggazdagabb az irodalmi és képzőművészeti vonatkozásokban is.)

E munka során hozzon létre egy szakkönyvtárat. Ez tartalmazza a magyar holokausztra vonatkozó valamennyi szépirodalmi, tanúságtevő és tudományos munkát. Minden nyelven. A holokauszt általános szakirodalmát: minden nyelven. (Itt szintén nemcsak történelmi munkákra gondolok, de a művészeti mellett filozófiai művekre is.) Ez a könyvtár legyen kutatói könyvtár, ugyanakkor szolgálja (kölcsonzéssel is) a szélesebb közönség, s minden biznnyal a tanuló ifjúság és tanítói igényeit.

A dokumentációs központ eredeti dokumentumokat vagy másolataikat gyűjt és digitalizál.

II. Az oktatási központ. Bázisszerve a meglehetősen kampányszerűen bevezetett magyar holokauszt-oktatásnak. Szemináriumokat szervez tanároknak, ifjúsági vezetőknek. Kidalgozza a holokausztoktatás pedagógiai módszereit. Állandó készenléttel áll rendelkezésre: tanácsokkal, programokkal, műsorjavaslatokkal... stb. Kapcsolatot tart, együttműködést szervez más hasonló magyar és külföldi szervezetekkel. (Pl. a nem túl messzi Auschwitzba „társasutazásokat”

szervez, de a magyar holokauszt más földrajzi helyeire is szervez oktató utakat.)

III. Művelődésiház-funkció. (A minap a teresienstadti gyermekopera bemutatása szinte ki is jelölte a zsinagóga helyét e célra – és nem a múzeumra.) Eseményeket s közönséget szervez. Ez lehet író-olvasó találkozó a holokausztal kapcsolatos művek íróival, készítőivel. Kiemelkedő fontosságúnak tartom, hogy a túlélőkkel (amíg vannak) szervezzenek ilyen találkozót. (A Páva az egész ország területén szervezzen ilyet.) Ha sikerül a mélygarázsrészből (valószínű itt lehet csak a könyvtárat felállítani) kiszakítani egy teret, akkor rendezzen kamarakiállításokat – dokumentumokból vagy a holokauszt képzőművészetének terméséből. (Ebbe a kortársak is beleértendők.)

A legfontosabbnak a filmet tartom. (Ez is csak a „mélygarázsban” képzelhető el – de talán a zsinagógában is megoldható valamilyen mozgatható technikai berendezéssel.) Mint az állandó kiállítás tervének megalkotói is írják: a magyar filmművészet igen gazdag a holokauszt megörökítésében. S hát még a nemzetközi. A Páva látogatottságának legvonzóbb és minden bizonnyal leeffektívebb programja lenne, ha itt egy holokauszt-filmszínház (s video/DVD-kölcsönző) működne. Programja szerepelne a budapesti moziműsorban. A hét minden napján lenne egy vagy két filmvetítés. (Időnként: fesztivál.) A magyar film-, tévéjáték- és dokumentumfilm-terméséből, valamint a világból. (Utána vitadélutánokat tartva a közönségnek a látottakról.)

A zsinagógaépület szolgálhat még zenei és színházi produkciók színhelyéül. Alkalmas lehet tudományos konferenciák záró- és ünnepi aktusára is.

Mindebből következik, hogy ezt az intézményt fel kell állítani. Szellemileg és gazdaságilag egyaránt.

Ehhez kell egy igazgató, a) akinek az a becsvágyahivatása, hogy intézményalapító legyen; b) a fent említett három funkció (történettudomány, levéltárosság, humán tudományok) egyikében sikeres szakember legyen; c) eddigi munkássága valószínűsítse, hogy képes intézményt vezetni.

Az igazgató mellett, neki alárendelve egy pénzügyi szakembernek is segítenie kell ezt a munkát. Lehetőleg éppen kultúrafinanszírozási, menedzselési háttérrel. Minden bizonnyal vele dolgozik egy pályázatfigyelő és -író szakember is – aki az összes szóba jöhető magyar és külföldi forrást igyekszik bevonni ebbe a tevékenységbe.

Az igazgató választja ki (lehet, szintén pályázás útján) a munkatársait a könyvtárosi, levéltárosi, pedagógusi, valamint a művészet- és közönségszervezői feladatokra.

AZ ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁS TERVEZETE

Az elmúlt kuratóriumi ülés utáni időszakban juttatta el hozzám (ahogy, gondolom minden kuratóriumi taghoz is) Darányi András a magyar Nemzeti Múzeum Páva utcai Állandó Kiállítási Programirodája Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjteményben megrendezésre kerülő állandó kiállítás TÖRTÉNETI FORGATÓKÖNYVE c. dolgozatát,

amelyet szerzőként Kádár Gábor és Vági Zoltán jegyeznek. (A lektori vélemények és bírálatok alapján a forgatókönyv átdolgozását irányította Karsai László, múzeumi szaktanácsadó: Toronyi Zsuzsanna.)

A rendkívül bonyolult cím (amelyet remélem, pontosan másoltam ide) is jelzi a kaotikus viszonyokat, amely az előző passzus anomáliáira is utal.

A bonyolult vagy kaotikus viszonyokat lefedni kívánó kacifántos címzés működésképtelen megvalósítást ígér. Ezek szerint van egy szervezet, amely kívül áll a Páva Projekt intézményi szervezetén, de az valószínűleg a projektben zajló tevékenység túlnyomó részét. Amely teret és pénzt kíván. A káosz garantált, amely eddig is megakadályozta a magyar holokauszt történetének elmondását. Ezért egyaránt felelősök a kuratórium eddigi elnökei, akik ezt a helyzetet engedték kialakulni, valamint Darányi András, akinek alkalmatlanságáról már kinevezése előtt alkalmunk volt meggyőződni, s amit az elmúlt kuratóriumi ülésen a tagtársak is és külön Székely Gábor is nyomatékosított. Nem szegény Darányin szeretném a port elverni bukása után, hanem érvként felsorakoztatni az evidenciát, hogy a Pávának csak szakember lehet az igazgatója. Ugyanis a történetünk indulásakor az Alapítvány szervezeti körébe tartozó történész szakértő gárdával rendelkezett, felelős szakudóssal. Sipos Péter vezetésével ők elkészítették egy azóta is megvitatatlanszakanyagot, amelyben részt vett a történész szakmai közösség színe-java. A gyenge és a tárgyhoz nem értő igazgató ügytelenségei teremtették ezt a sem nem demokratikus, sem nem praktikus helyzetet, amelyben szorgalmas érdekvégyesítő egy másik csoportja került az előzőek helyére, mégpedig úgy, hogy kikerült az Alapítvány szervezeti köréből a kiállítás megvalósítása. Megjegyzendő, hogy a Nemzeti Múzeum – Holocaust Dokumentációs Központ együtt (nem) működése már előállított egy botrányos produkciót: az Auschwitz-albumot².

Ellentmondásos, hogy a kuratórium védnöksége alatt egy egész másik szervezet tevékenykedjék!

A Páva Projekt könnyen áttekinthető, szervezeti rendbe strukturálása a kuratórium elnökére és ránk tartozik. A megválasztandó igazgatónak (akár szakmai igazgatónak is) egy olyan helyzetet kell teremtenie, hogy a Páva igazgatója szabadon dolgozhasson, s a kuratóriumon kívül, akinek csak beszámolni tartozik, minden a Pávában folyó tevékenység felett megkérdőjelezhetetlen döntési jogköre legyen. Különben csak a természetlen torzsalkodást prolongáljuk, ami eddig is lebénította az emlékezés ügyét.

A következőkben magához a tervezethez fűzők néhány megjegyzést.

Annak az előrebocsátásával, hogy a kuratórium tagjaként nincs jogom a tervezet tartalmát megbírálani. Mi elvi irányítást gyakorolunk, valamint a megvalósulás praktikus és törvényességi felügyeletét követjük szemmel. (Nem szeretnék még egyszer a kuratórium ügyrendjében különböző takarítócégek alkalmasságáról dönteni.) Tehát amennyiben a tartalmat érintem, azt ebből a szempontból teszem, s nem kéretlen „társ-szerzőként”.

a) A nagy nyilvánosságban a Páva Projekt és jelenséggel a leggyakrabban megfogalmazódó kritika az

volt, hogy puccsszerűen egy kis csoport sajtótította ki magát az emlékezés mikéntjéért. Hogy nem előzte meg az emlékezést egy az egész társadalomra kiterjedő vita. Ez a legfőbb problémám ezzel a dolgozattal. Egy nyilvános vita a Nemzeti Múzeumban és néhány szakértő (eleddig nem nyilvános) kiegészítése után kész a végső változat. A vita (és dokumentálása) legalább olyan fontos a gyászmunka, a szembenézés szempontjából, mint maga a megvalósuló kiállítás.

Ez az anyag (akár a Sipos Péter és csapata által elkészített anyag) egyaránt alkalmas a vita megindítására.

Ezért most az a teendő velem, hogy a Páva, a kuratóriumunk elnöke és a kinevezendő igazgató szervezze meg ezt a vitát. Jómagam e szakanyag vázlatát (szerzői jogi szempontból vitatható módon) legalább a *Mévsz* biztosította kis nyilvánosság elé vittem. Ezt most a terjedelem miatt nem tehetem meg. De ezt az anyagot – kinyomtatva, vagy ebben a spirállal összefogott formájában, és kiegészítve a szakvélemények szövegével – legalább ezer példányban elő kell állítani. El kell küldeni valamennyi újkori történelemmel foglalkozó szellemi műhelynek. (Erre csak egy szakmailag kompetens igazgató képes.) Szintén az egyházak szellemi műhelyeinek (lapok, főiskolák) és hivatalos vezetéseinek – hiszen (helyesen) a szakanyag a szerepüket diszkutálja. Nemcsak udvariatság, de veszélyes is a szerepüket úgy megjeleníteni, hogy előtte nem fejthették ki az álláspontjukat. A forgatókönyv legeredetibb és -bátrabb része a zsidók gazdasági kifosztását beszél el mint a holokauszt kiváltó okát. Ezzel maximálisan egyetértek. (Régóta szerettem volna egy ilyen összeállítást a *Mévsz*-ben, Ságvári Ágnes halálával nem maradt rá szerzőm.) Ez csak akkor lesz érvényes az állandó kiállításon – ha ezek a valóban újszerű, a történeteket új megvilágításba helyező tények áttestek egy komoly diszkusszió. (Nem kell az agyonbíralt Terror Házának a legrosszabb és vitathatóbb momentumát – a konszenzuserősítő vita elmaradását – lemásolni.) El kell továbbá küldeni ezt az anyagot a vezető médiumoknak, „közvélemény-formálóknak”, valamint a kérdéssel szakértelemmel foglalkozó külföldi intézményeknek. És az ország közkönyvtárainak és levéltárainak azzal a nyilvános kéréssel, hogy az érdeklődő közönség is ezen a révén bepillantást nyerhessen a készülő kiállítás tervezetébe.⁵

A Páva feladata ezután, hogy a feltételezhető vitát koordinálja. Vezesse, dokumentálja, tapasztalatait lesumálja és hasznosítsa. Az előbb-utóbb mindenképpen beindítandó Páva szakmai közlönyének ez lehetne az első témája. (A vita anyagát, mint Németországban, ki kell adni.)

b) Minderre nemcsak azért lesz bőven idő, mert ezt nem célszerű megspórolni, de azért is, mert a kiállítási tervben foglaltak nem valósíthatók meg a jelenlegi Páva keretei között. Erről a Darányi-vezetésnek is volt egy memoranduma. De a terv felületes olvasója előtt is világos, hogy a „mélygarázsban” a felsorolt ötletek nem kiállíthatók. Töredékükre sincs hely. Még akkor sem, ha a dokumentációs, oktatási és művelődési funkciókat feladnánk. (De miért tennénk? Különösen, ha csak erre alkalmas a Páva.)

Tehát az elkerülhetetlen vita lebonyolítására bőven van idő – sőt: mivel nincs épület, mást nem is lehet ez

ügyben egyelőre tenni. Tartozzék az külön „program-irodához” vagy a Páva igazgatójának a feladatkörébe. A múzeum épületének kiharcolásához egy érdekérvényesítő kuratóriumi elnök kezdeményezésére van szükség.

c) Szintén az épülettelenséghez tartozik egy félig-meddig az illetékeségünkön kívüli probléma, amely megfogalmazódik a szakanyag indulásában is. Ez leszögezi, hogy nem vállalkozik a magyar zsidóság történelme elmesélésére, de – szerintem is elkerülhetetlenül – mégis beleütközik ebbe a problémába. Ugyanis ez a kiállítás kontextus nélküli. Nincs egy szilárd talpazat, ahonnan a narratívája elindulhatna. Igen, hiányzik egy Magyar Zsidó Történelmi Múzeum is. (A Magyar Zsidó Múzeumnak csak egyes időszaki kiállításai töltötték be ilyen funkciót – alapvetően a vallási élet és művészet alkotásait mutatja be.) Amennyiben a magán- és közalapítvány történetét egy folyamatnak tekintjük: úgy a Rumbach zsinagóga sorsa sem lehet idegen tőlünk, ahol sokan elképzelték azt, ami a Pávában sem valósult meg eleddig. Az érdekérvényesítő kuratóriumnak és elnökének nem szabad a Rumbach sorsát nem figyelemmel kísérnie. (Különösen, hogy visszakerült a MAZSIHISZ tulajdonába, amelynek ügyvezetője szintén kuratóriumi tagunk.) Ez ideális helye lehetne a magyar zsidóság történetét bemutató múzeumnak, amely azt a gazdag kontextust mutatja be, amely nélkül a magyar holokauszt értelmezhetetlen.

d) Már korábban is felhívtam rá a figyelmet, s most is megteszem, bármilyen népszerűtlen. A Páva Projekt és az Állandó kiállítás projekt is hagyja végre abba a holokausztnak a romák II. világháborús szenvedéseivel való együtt tárgyalását. Azaz: azt a holokauszt részének feltételező tálalást. Ez ugyanis minden elemében más eredetű-tartalmú-súlyú narratíva. Ezt a forgatókönyv is megerősíti – ha nem is tervezetten. Ezen a téren sokat tanultam a szakanyagból. Egy kiállítás szükségképp narratíva – amelynek poétikai szabályai, hatáselemei is vannak. A romákra a legdehonesztalóbb ez az erőltetett (valójában önkompensációs) együtt tárgyalás. A félmillió és az 5000 eleve kirajzolja a súlykülönbséget. De a szakanyag további részletei csak azt domborítják ki: miért nem lehet mindezt együtt elmesélni-értelmezni. (Ahogy a holokauszt, vagy a soá csak önmagával értelmezhető fogalom/jelenség, úgy a porajamos is – amely külön múzeumot igényel. Az ország legnagyobb kisebbségének, amelynek a zsidóktól eltérően komoly érdekérvényesítő képessége van, miért nincs múzeuma? Ez a cigányok körében is nemegyszer már visszatetszést kiváltó zsidó gyámkodás/kompensálás csak bántó álszolidaritásról árulkodik.)

e) Ugyan az utolsó megjegyzésemet érvénytelenné teszi az első, amellyel az általános és nyilvános vitát szorgalmazom, de nem kerülhetek el egy nem, vagy nemcsak a tartalomra, de bírálóinak kiválasztására irányuló megjegyzést. (Természetesen a forgatókönyv minden sorához van hozzáfűznivalóm, de azt ama általános vitában szeretném kifejteni.)

Ahogy bíraltam azt, hogy a kuratórium elnöke zsidó, s a kuratórium túlnyomó része is az, úgy a ló másik oldalaként az állandó kiállítás létrehozói és bírálói

nem azok. Bizonyára ezért nem jellemzi a forgatókönyvet a zsidók belső történetének az ismeretre vagy az erre utaló mutató érzékenysége. („Az elárult állampolgár” szlogent majd máshol elemzem. Mindenesetre megkérdőjelezhető ezt a közponba állítani olyan népből rekrutálódó állampolgárok esetében, akiknek ezt csak 25 évre biztosította a ’45 előtti magyar történelem.) Ezért az anyag sok eleme papirosízű vagy bántóan felszínes és érzéketlen. Az emancipációs rész kiugróan gyenge – ilyen szakértő nem is lett meginvitálva. (Igaz, holokauszt-történész sem.) Haraszti György, vagy ha külföldi kell, Michael K. Silber – e téma nemzetközi híri kutatói. A legbántóbb az irodalmi-szellemi vonatkozás felelevenítése. Az ötven mártírhaltalt halt rabbi meg sem említése. Ha tetszik, ha nem, a zsidó szellemnek és tudományának ők a vezetői, letéteményesei. Az irodalmi példálózás is bántóan botrányos. Azért voltak zsidó hitükben nemcsak megmaradt, de egyetemes művészetüket abból fölépítő mártírok is, mint Ámos Imre, Pap Károly, Komor András, Fenyő László, Salamon Ernő, és még igen hosszan sorolhatnám. (Radnóti Miklós problematikusságába itt nem mennék bele, csak egy praktikus szempontot említek, ha itt igazi kiállítás tervéről van szó, s nem irodalmi műről: a költő özvegye megtiltott minden zsidó, s így holokauszt kontextust férje emlékével kapcsolatban. Legutóbb a Park Kiadó *Holokauszt-enciklopédiájának* tiltotta ezt meg.) Nem tudom, hogy Radnóti Sándor mint irodalmi szakértő vagy mint múzeumokról cikkező esztéta lett a grémiumba meghíva? Kár volt. (Mint nekem utolsó beszélgetésünk alkalmával kifejtette: „a zsidó könyvkiadást ellenzi”. Ezt az álláspontját tiszteletre méltó nyíltsággal képviselte mind a Soros Alapítvány kurátoraként, mind a legbefolyásosabb irodalmi folyóirat könyvbírálat-szerkesztőjeként. Hogy e hívásnak nem tudott ellenállni...⁴ Hiszen a holokauszt mégiscsak zsidókat érintett. A hasonló szellemi előéletet képviselő Babarczy Eszter és György Péter Páva Projekt körüli ténykedése eddig is negatívan és visszahúzóan árnyékolta be törekvéseink történetét.*

Poétikai problémára utal a csacsi ötlet, hogy a dokumentumfilmek mellé fikciós filmet terveznek bemutatni. Ez ugyanis az egész kiállítás hitelét kérdőjelezi meg. (Mintha nem állna elég dokumentumfilm a rendelkezésre.)

Szintén poétikai probléma a történet lezárásának aktuusa, amely nem ábrázolja a visszatérés aktusát – amely a legbizonyítóbb erejű. Hogy nem várták vissza a túlélőket. Ennek bő anyaga van a miskolci és kunmadarasi pogromok kapcsán is. Sajnos ez a mindmáig elvarratlan lezárás.

De mindezt majd ama vita fogja részletezni és kiegészíteni...

Tisztelettel:
Kőbányai János
kuratóriumi tag

Budapest, 2004. okt. 3.

* Ragaszkodom hozzá, hogy Radnótinak azonnal küldjék meg e sorokat, nem szeretnék a háta mögött beszélni.

JEGYZETEK

¹ A két jelölt meghallgatása után egyiket sem szavazta meg a kuratórium. Székely Martinkovits Juditot kinevezte adminisztratív igazgatónak saját hatáskörében, s ugyancsak saját hatáskörében ugyanőt az egész intézmény ideiglenes igazgatójának. (No comment.)

² Lásd Fenyves Katalin–Kőbányai János: *Az Auschwitz-album, ha magyar. Múlt és Jövő*, 2004/3.

³ S el kell küldeni – ezt az eredeti dokumentumból kifelejtetem – olyan külföldi szakkönyvtárak részére is, ahol a magyar történelmet vagy ennek a szakaszát kutatják. A példával elől járván önhatalmulag elvettem a szakanyag zárt körben meghirdetett vitájáról három példányt, s azt a fenti cíllal elhelyeztem (e fórumon adok ennek nyilvánosságot) az Izraeli Nemzeti Könyvtár, a Jad Vasem Intézet Könyvtára, valamint a jeruzsálemi Héber Egyetem keretében működő, a Habsburg Monarchia zsidóságának történetét kutató tanszék könyvtárában. (De csak Izraelben további tíz példány elhelyezésére lenne szükség.)

⁴ Itt az eredeti dokumentumban szereplő minősítést a szélesebb nyilvánosság alkalmából öncenzúrázom. Nem azért, mert Radnóti közszereplését nem akarnám a „köz” előtt minősíteni, hanem ezzel nem kívánok egy igen kedves és tisztelt személyt megbántani, akinek Radnóti a barátja – ama irracionális alapuló, s ezért általam tisztelt, sőt irigyelt érzéssel, amely nem tűri az érveken alapuló bírálatot. (Bíráló soraim, de nem a kontextusa, a kézhezkapáshoz képest néhány órán belül New Yorkban landolt panaszra, hogy nyomán jeruzsálemi közvetítéssel hajtsam végre e budapesti öncenzúrárt.) Annál is inkább, mert a forgatókönyv „szakértői” posztjának elfogadására magam is találtam a jellemesen kívüli, racionális okot a radnóti életműben, s hogy erre nem gondoltam, azért itt önbírálatot is kell gyakoroljak, hiszen magam is diszkuszáltam. (*Jób dja* c. könyvemben – *Múlt és Jövő*, Budapest, 2005 – 15. lábjegyzet.) Ez a lábjegyzet azt a tényt elemzi, hogy Radnóti (és beszélgetőpartnerei) a holokauszt ügyét nem tartották kapcsolatba hozhatóknak a zsidóság ügyével vagy létezésével. Erre a Kertész Imre Nobel-díjával kapcsolatos televízióműsor nyújtott alkalmat, ahol szintén „szakértőként” hallgatták meg. (Szerkesztett változata a 2002. nov. 25-i *Élet és Irodalom*ban jelent meg.) A kétkolumnás szövegben egyszer sem szerepelt a zsidó szó/fogalom. Ugyan e könyvem 89. lábjegyzete egy külföldön élő irodalmár barátom felháborodott levelét idézi, aki a Duna TV-n látta szintén „szakértőként” megnyilatkozni Radnótit, aki ezúttal sem ismerte a *Sorstalansággal* kapcsolatban a zsidó entitás fogalmát. Ezért – ismerem el – Radnóti szakértői felkérésének elfogadása nagyon is konzekvens a maga részéről, s elnézést kérek tőle, hogy jellemhibának minősítettem, hogy a felkérést elfogadta. Azonban a kuratórium tagjaként még hangsúlyosabban nehezményezem a forgatókönyv körül (számomra ellenőrizhetetlenül) ténykedők szakértő-kiválogatásának gyakorlatát (bizonyos demokratizmusra is hivatkozva, hiszen a kuratóriumot erről nem kérdezték meg, noha nevében jártak el). Ugyanis jómagam, s kurátortársaim java része (köztük az intézményes zsidóság vezetői) úgy vagyunk informálva, hogy a holokausztot a zsidók ellen követték el. Ezért a zsidó entitásnak valamelyes közének kell lennie a zsidó nép/fogalomhoz. (Ugyanis a holokauszt név/fogalom során 6 millió e névvel/fogalommal kapcsolatba hozható személyt ölték meg.)